

РОЗДІЛ 8

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ТА ДУХОВНІСТЬ: ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ У СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

*Вандишева-Ребро Н.В.
м. Харків, Україна*

ПРАВОСЛАВНА АНТРОПОЛОГІЯ У БОГОСЛОВСЬКОМУ ВЧЕННІ ФЕОФАНА ПРОКОПОВИЧА

Протягом багатьох століть існування православного християнства мислителі-ідеологи Церкви наполегливо ждали досягнути справжню сутність вчення Ісуса Христа. Тому цілком слушно, що в той час, коли Феофан Прокопович (1681–1736) став на шлях релігійно-філософських шукань, і у вітчизняному православ'ї існував значний досвід обґрунтування християнських догматів і віросповідних істин. Частково вони були сформульовані церковними соборами перших століть християнської церкви, а частково до них доклали титанічних зусиль визначні теологи Афанасій Великий (Олександрійський) (біля 295–373), Григорій Богослов (Назіанзин) (біля 330–біля 390), Василь Великий (Кесарійський) (біля 330–379), Іоанн Златоуст (біля 350–407), Іоанн Дамаскін (біля 675– до 753), Іоанн Лествічник (VII ст.) та інші.

Праці святих отців відзначає величність, сповнена спокійного усвідомлення сили і смирення, бо величезна сукупність знань, пронизаних світлом втаємничення Божого, надихала їх і на відповідний стиль викладення. Але на час діяльності на православній ниві Феофана Прокоповича ситуація в церкві суттєво відрізнялась від ситуації перших століть нашої ери. Римська і грецька імперії відійшли в небуття, а носіями християнської ідеології стали інші народи. Втім і сама раніше єдина християнська церква розколотась на католицьку, православну і протестантську церкви. Але, незважаючи на ці обставини, богослови, які представляли всі зазначені напрямки, вважали за необхідне обґрунтовувати свій тісний зв'язок і причетність до вчення Христа саме посиланнями на вчення Отців Церкви, вважаючи їх вчителями саме тієї церкви, першість якої вони обстоювали. В цих умовах Феофан, який отримав освіту в Києво-Могилянському колегіумі, і був покликаний долею сприяти ствердженню православ'я на Русі, вимушений був, не принижуючи при цьому авторитету східних богословів, в своєму вченні давати науковий компендіум християнства на основі Священного Писання і значного досвіду богословів західної і протестантської церков.

Справа в тому, що найбільш послідовний науковий доробок церковного вчення часів вселенських соборів зробив у свій час Іоанн Дамас-

скін, а після нього ніхто не дав більше такої богословської системи, котра охоплювала б і задовільним чином вирішувала антропологічні питання, які виникли пізніше. Тому Феофан в своєму трактаті про Священне Писання у всій широті розглядав питання про відношення людини до богопізнання, а основним джерелом для нього було саме Священне Писання. Цим його підхід відрізнявся від підходу Петра Могили, котрий в «Православном исповедании» писав: «...члены Веры получают важность и твёрдость свою частию от Священного Писания, частию от Церковного предания и учения Соборов и Святых Отцев... Т.е. догматы суть двоякого рода: одни преданы письменно и содержатся в Богословских книгах Священного Писания; другие преданы устно Апостолами; и сии-то были объяснены Соборами и Святыми Отцами» [1, С. 12–13]. Але Феофан змушений був діяти саме так, оскільки увітчизняній церкві на перетині XVI-XVII століть «всю силу благочестия полагали большею частью во внешнем обряде и строгом соблюдении преданий и меньше всего думали о строгом сообразовании своей веры с писанием» [2, с. 27]. В російській церковній спільноті в той час богословствували Аввакум та Микита Пустосвят, а церковні авторитети мудрствували про Святу Трійцю, стверджуючи, що вона існує в трьох рівнозначущих еставах, а Христос – це Бог особливий, який сидить на четвертому престолі і царствує спільно з Трійцею.

Тодішній російський народ відрізняло невігластво, – що не можна, звісно, розглядати як його історично невід’ємний атрибут, – тому він дуже мало знав предмет того, у що він вірував. Християнство, як і раніше, засвоювалось тут відчуттями. Намагання зробити засвоєння вчення Христа більш благочестивим чином, які йшли від Києва, хоча і на основі схоластики, не приживались. Відомі, наприклад, зусилля Симеона Полоцького, які він зробив в цьому напрямку в відомому його богословському творі «Венец веры». Втім і ці спроби суворо були засуджені московськими церковними авторитетами, які вважали, що повчання Симеона сповинуті «изъбодливого тернія на западе прозябшаго новшества, отъ вымышленій Скотовыхъ, Аквиновыхъ, Анзелмовыхъ и темъ подобныхъ еретическихъ блядословій», – наводить одне із досить розповсюджених тоді висловлювань П.А. Червяковський. Але при Петрі I ситуація кардинально змінилась, коли покликані ним до влади освічені богослови з Києво-Могилянського колегіуму зайняли «виднейшие места в русской церкви, будучи возвышены перед толпою московскихъ «богословцевъ»» [2, с. 29].

На адресу Феофана Прокоповича було сказано багато різких слів, йому часто дорікали, що він насаджував замість духу православ’я дух протестантизму. В якомусь аспекті ці звинувачення були небезпідставними.

Дійсно, у відношенні до тогочасного російського життя в його вченні був революційний протестантський дух, але це був дух протесту проти усталеного старовинного святопуського православ'я. Сам же Феофан відділяв богословську науку від життя. Він визнавав користь отечеських писань, але не приділяв їм ніякого авторитетного значення в справі вирішення питань богословських. Адже самим важливим для себе Прокопович вважав дати в руки українському та російському православному віруючому справжнє слово Боже, як воно існувало тоді у вигляді Біблії, широко розповсюдженій і доступній масовому віруючому християнину в Західній Європі.

Роблячи спробу відібрати у народі звичні йому примітивні уявлення про зміст християнської віри, Феофан наполягав на вкоріненні в народі віри істинної, яка б спиралась на знання Старого і Нового Заповіту. Звісно, для церковної верхівки така ідея була досить загрозливою. Наявність доступної Біблії призводила б до розповсюдження грамоти, а освічені віруючі могли б вже і піддавати критиці авторитет церковних ієрархів. Таким чином, можна сказати, що діяльність Феофана Прокоповича була направлена на засвоєння знання, яке було присутнє в слові Божому. Це суттєво відрізняло його намагання від діяльності інших церковних ієрархів, які більше апелювали до сліпої віри на підставах невігластва. Як би там не було, але зусилля Феофана не були марними. Лінія його отримала розвиток в подальшому і була продовжена мислителями в наступному ХІХ столітті. Серед цих мислителів, які жадали віри з розумінням, були і київські професори-богослови, і слов'янофіли, і Микола Васильович Гоголь. Саме від них власне і почалась вітчизняна філософсько-релігійна традиція.

Список літератури: 1. Могила П. Православное Исповедание или Изложение российской веры Петра Могила / П. Могила. – М., 1996. – 190 с. 2. Червяковский П.А. Учение Феофана Прокоповича о свящ. Писании в символическом и церковно-историческом отношении / П.А. Червяковский – В кн.: Християнское чтение. 1877. Часть вторая. – С.-Пб.: Типография Ф.Г. Елеонского и К°, 1877. – С. 3–42.

*Газнюк Л.М.
м. Харків, Україна*

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА КУЛЬТУРНИЙ ЛАНДШАФТ ЯК ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНУ СПАДЩИНУ

В нинішній час відбувається переосмислення ролі і місця культурної і природної спадщини в житті як суспільства, так і конкретної людини. Розвиток «фаустівської» (О. Шпенглер) цивілізації породжує пе-